

MARLI HUIJER

Licht

Ruim tweehonderd jaar nadat Immanuel Kant de vraag Wat is verlichting? beantwoordde¹, blijkt de moderniteit haar zwaarte te hebben verloren. Sociologen en filosofen spreken over een tweede, lichte moderniteit. Deze toont zich in lichte gemeenschappen, lichte materialen, luchtige denktranten, lichte transportmiddelen, lichte levensstijlen en lichte computers. De lichte moderniteit is op te vatten als een reflex of reflectie op de eerdere, zware moderniteit. Het lijkt erop dat wij moderneren na zware beproevingen tenslotte het licht hebben bereikt.

Wat is het lichte in de lichte moderniteit? Het meest eenvoudige antwoord is dat er meer en betere verlichting is. Er brandt op zoveel plaatsen en tijden licht dat de aarde meer weg heeft van een ster dan van een planeet. Leven in de lichte moderniteit impliceert een grote mate van zichtbaarheid en transparantie: duisternis hoort bij sloppenwijken, onderontwikkelde gebieden, echte natuur en bij rampen. Als alles gaat zoals het hoort, is er altijd licht.

Licht staat ook voor lichtgewicht. Fabriekshallen vol zware machines, stoomtreinen, oceaanstomers en drukpersen, alle onderdeel van de zware moderniteit, hebben meer en meer plaatsgemaakt voor lichte technologieën en lichte vervoers- en communicatiemiddelen. Lichtgewicht materialen zorgen ervoor dat je achter een buggy kunt joggen, dat computer, agenda en telefoon in een damestasje passen, dat winterjassen niet meer dik zijn en dat auto's en vliegtuigen met steeds minder brandstof steeds verder kunnen reizen. Twee decennia terug woog een draagbare computer net zoveel als een elektrische naaimachine, binnenkort kan deze als een elektronisch velletje papier in de borstzak worden meegenomen. Door al die lichtheid wordt het steeds aantrekkelijker om onderweg te zijn. Waar je vroeger een vaste verblijfplaats nodig had om je ergens thuis te voelen, is nu een rugzakje voldoende om je overal thuis te voelen. In de lichte moderniteit kunnen mensen als een slak hun huis met zich meedragen, zonder tot traagheid gedoemd te zijn.

Licht staat ook voor luchtig. Zware ideologieën en grote verhalen hebben aan kracht ingeboet. Ze zijn ingewisseld voor genuanceerde overtuigingen en beperkte waarheden, die geldig zijn in een specifieke situatie, een specifieke context of een specifieke club mensen. Je moet een 'sterk verhaal' hebben, zo schrijft René Boomkens in het boek *Een drempelwereld*, wil je in deze tijd nog overtuigend overkomen. Een sterk verhaal ontleent zijn effect niet aan controleerbare of kwantificeerbare data noch aan het gezag van een traditie, maar 'aan een bepaalde selectie en ordening van feiten en een grote aandacht voor veelzeggende details'.² Het werpt op zodanige wijze licht op een bepaalde zaak, dat het de toehoorder overtuigt. Over de waarheid die een sterk

verhaal vertelt, kun je luchtig doen. Zolang de waarheid jou en je omgeving past, neem je haar serieus. Is dat niet meer het geval, dan wordt een ander sterk verhaal gezocht.

Vrijmoedigheid

Licht betekent ook dat mensen zich niet door de zware ketenen van tradities laten vastleggen. Instituties als kerk, gezin of sportclub slagen er niet in leden langdurig aan zich te binden. In de lichte moderniteit zijn we vrij om elk lidmaatschap op te zeggen. Een kwestie van 'even zeggen dat je er geen zin meer in hebt'. Meer is niet nodig.

Is licht ook het eindresultaat van verlichting? Zijn wij lichtmoderneren klaar met het uittreden uit de onmondigheid die we aan onszelf te wijten hadden? Wie om zich heen kijkt, moet inderdaad constateren dat de door Kant verfoeide (zware) luiheid en lafheid is vervangen door ijverige verplaatsingen en lichte, soms lichtzinnige, vormen van vrijmoedigheid. Geen mond en lichaam zo beweeglijk als die van de lichtmoderne mens.

Die mens heeft het autonome subject, dat eerder als het belangrijkste resultaat van de verlichting werd beschouwd, van zijn ereplaats verdrongen. Het autonome subject heeft veel weg van een luchtballon. Het zweeft boven elke situatie, overziet alles en weet weloverwogen tot de juiste beslissing te komen. Eenmaal in de lucht heeft zo'n ballon geen last van touwen of zakken die haar of hem aan de grond houden. Zolang andere ballonnen niet de vaart blokkeren, is het subject vrij een eigen weg te kiezen en te landen waar het wil.

In de empirische werkelijkheid, bekeken door de bril van sociologen, blijkt dat beeld niet te kloppen. Mensen houden het onthechte luchtballonnenbestaan niet bijster lang vol. Ze willen ergens landen, ergens bijhoren. Ze hebben behoefte aan gemeenschap. Terug naar af kunnen en willen ze niet. Men wil nieuwe, lichtere vormen van gemeenschap. Haast ongemerkt is daarom tussen de hemel van de luchtballon en de aarde van de traditionele gemeenschap een constellatie aan lichte gemeenschappen ontstaan. Die kenmerken zich 'door dynamiek en flexibiliteit, door vrijwillige verbintenissen met op ieder moment de mogelijkheid om de groep te verlaten, door openheid en nieuwsgierigheid naar de buitenwereld en een minimum aan gedragsregels', aldus Duyvendak en Hurenkamp.³ De mensen die deel uitmaken van lichte gemeenschappen zijn als knikkers, die nu eens door kleur, dan weer door grootte of interne compositie tot andere knikkers worden aangetrokken. Alle knikkers zijn in beweging. Ze botsen voortdurend tegen elkaar, maar door de ronde vorm kan geen knikker een andere voor langere duur vasthouden.

Zygmunt Bauman, die vermoedelijk het begrip lichte gemeenschappen als eerste gebruikte, meent dat de lichtheid van de moderniteit is te visualiseren als vloeistof.⁴ Vloeistoffen zijn zeer beweeglijk, kunnen moeiteloos van vorm veranderen en verplaatsen zich makkelijk. Ze wekken de indruk licht te zijn, hoewel ze vaak aanzienlijk

zwaarder zijn dan vaste stoffen. Voor vloeistoffen, en dus voor lichte gemeenschappen, is tijd belangrijker dan ruimte. Een solide gemeenschap leg je vast door deze te lokaliseren; een lichte gemeenschap wordt in tijd vastgelegd – door een foto of een videofilmje. Zo vormen de mensen die op vrijdag 16 september 2005 hun jas rond 20.45 in de vestiaire van het Bimhuis ophingen om een concert bij te wonen, in Baumans optiek een lichte of ‘vestiaire’ gemeenschap. Zodra de jassen weer worden opgehaald, valt de gemeenschap uiteen. Licht staat in dit geval gelijk aan een vloeistof die stroomt. Een lichte gemeenschap is geen emmer water die vergeten onder het balkon staat. Het is een vrolijke, ongecontroleerde stroom vocht die, net als bloed, kruipt waar het niet gaan kan.

Vrolijk?

Maar is het bestaan in de lichte moderniteit wel zo licht en vrolijk? Dynamisch en flexibel leven, vrijwillige verbintenissen aangaan die op elk moment kunnen worden opgezegd, open en nieuwsgierig naar buiten zijn, en dat alles met een minimum aan gedragsregels klinkt als een werkelijkheid die extreem hoge eisen aan het individu stelt. Als kind leefde ik een dergelijk dynamisch leven. Het gezin dat mij voortbracht zwierf vrijwillig door Nederland. Soms bleven we ergens een paar jaar wonen, meestal veel korter. Ik leerde anticiperen op het vertrek door bij aankomst in een mum van tijd intimiteiten met leeftijdgenoten aan te gaan en deze ruim voor vertrek tot nul te reduceren. De pijn van het noodzakelijkerwijs aangaan en opzeggen van vrijwillige verbintenissen werd op die manier tot een draaglijk niveau teruggebracht. Tijd voor gevoelens of introspectie was er niet. De volgende situatie diende zich reeds aan en ook die vroeg om flexibiliteit, dynamiek, openheid en nieuwsgierigheid naar buiten. Wat had het voor zin om bij Agnes in Eindhoven te jheremiëren over Yolanda uit Zwolle?

Ook uit literaire verhalen over migratie (onder andere van Kundera) en sociologische verhandelingen blijkt dat een lichte levensstijl grote zelfwerkzaamheid en zelfredzaamheid van het individu vergt.⁵ Om succesvol te zijn in het aangaan en verbreken van verbintenissen moet de lichte mens elke keer bereid zijn zichzelf met stelligheid in de diepte van nieuwe relaties te gooien. Hij of zij moet in staat zijn overtuigend en authentiek uitdrukking te geven aan een ‘eigen’ identiteit. Het moment van ontmoeting is altijd kort. Het is daarom zaak zonder aarzelen contacten aan te gaan. Alertheid, adrem gedrag, een energieke en vrolijke uitstraling en flexibiliteit zijn noodzakelijke ingrediënten om in het tussenruim van lichte gemeenschappen te overleven. Daarnaast moet het individu zichzelf op een of andere manier als een eenheid weten te presenteren. Hoewel het ik in tijd en ruimte verstrooid raakt door de deelname aan verschillende gemeenschappen, moet er een eenduidig zelfverhaal worden verteld om anderen te verleiden een gemeenschap te vormen. Herkenning en erkenning worden niet verworven door een zwaarte aan goederen, status, spierkracht of krachtige argumenten, maar door een lichte levensstijl en dito verhaal, die de ander doen geloven dat elke verbintenis probleemloos kan worden beëindigd.

Het woord 'licht' laat zich, kortom, moeilijk rijmen met de zware eisen die lichte gemeenschappen aan het functioneren van het individu stellen. De lichte moderniteit is lichter in materiële zin, lichter in de zin van transparantie en zichtbaarheid, lichter wat het gewicht van de waarheid betreft en lichter als het gaat om het afschudden van knellende gemeenschapsverbanden. De zwaarte die deze lichtheid op de schouders van individuen legt, stelt ons echter voor de vraag of de eenzaamheid van het autonome subject en de onvrijheid van de traditionele gemeenschap niet draaglijker zijn dan de kortdurende geborgenheid en illusie van gebondenheid die lichte gemeenschappen bieden. Terugkeren naar het autonome subject of de traditionele gemeenschap is voor de moderne mens echter geen optie. Het wachten is dan ook op de filosoof die een nieuwe uitweg wijst uit de zwaarte van de lichte moderniteit.

Noten

1 I. Kant (1988[1784]) <i>Wat is verlichting?</i> Ingeleid, vertaald en geannoteerd door prof. dr. B. Delfgaauw. Kampen, Kok Agora. 2 R. Boomkens (1998) <i>Een drempelwereld. Moderne ervaring en stedelijke openbaarheid.</i> Rotterdam, NAI uitgevers, pp. 39-40. 3 J.W. Duyvendak en M. Hurenkamp (2004) <i>Kiezen voor de kudde. Lichte gemeen-</i>	<i>schappen en de nieuwe meerderheid.</i> Amsterdam, Van Gennep, p. 220. 4 Z. Bauman (2004) <i>Liquid modernity.</i> Cambridge UK, Polity, p.2 e.v. 5 Zie o.a. U. Beck (1993) <i>Die Erfindung des Politischen. Zu einer Theorie reflexiever Modernisierung.</i> Frankfurt am Main, p. 152 e.v. en M. van den Boomen (2004) <i>Virtuele banden en netwerkeffecten.</i> In: Duyvendak en Hurenkamp, p. 149.